

РОЗДІЛ I

Теорія, історія держави та права, філософія права

УДК [340.1+378.4.09](477.83-25)(091)

І. Бойко, В. Коссак, В. Кахнич

Місце і роль кафедри цивільного права та процесу у структурі юридичного факультету Львівського університету: історія і сучасність

В статті визначено місце і роль кафедри цивільного права та процесу в структурі юридичного факультету Львівського університету, проаналізовано етапи її становлення і розвитку. Значну увагу зосереджено на характеристиці розвитку наукової цивілістичної школи, розкрито наукову діяльність найбільш видатних вчених-цивілістів юридичного факультету Львівського університету в галузі цивільного права та процесу.

Ключові слова: кафедра, юридичний факультет, університет, цивільне право, цивільний процес.

Постановка наукової проблеми та її значення. Потребою сучасності є підготовка фахівців нового покоління, здатних на високому професійному рівні сприяти соціально-економічному та культурному розвитку України. І цим вимогам у повній мірі відповідає діяльність юридичного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка, який ось уже понад 355 років здійснює підготовку спеціалістів у галузі права.

Саме цивільне право є юридичною основою матеріального забезпечення життєдіяльності людей. Цією обставиною пояснюється велика увага до цивільного права з найдавніших часів. Кафедра цивільного права і процесу юридичного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка є однією з провідних кафедр на юридичному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка. Упродовж історії розвитку юридичної освіти у Львівському університеті було передбачено викладання цивільного права. Разом із цим, основні етапи плідної діяльності кафедри та досягнення її колективу не були предметом наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти становлення і розвитку кафедри цивільного права і процесу Львівського національного університету імені Івана Франка розглядалися у працях Т. Андрусяка, І. Бойка, В. Калиновича, В. Кахнич, М. Крикуна, В. Кульчицького, І. Левицької, М. Мельника, Я. Притули А. Редзика та інших вчених.

Метою статті є комплексний науковий аналіз етапів та підсумків наукової та освітньої діяльності кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Виклад основного матеріалу. Львівська цивілістична школа пройшла значний шлях. Її становлення пов'язане із створенням юридичного факультету Львівського університету, який був відновлений австрійським імператором Йосифом II 21 жовтня 1784 р. На юридичний факультет покладалося завдання підготувати юристів, які становили переважну більшість державних службовців, а також суддів, прокурорів, адвокатів, нотаріусів насамперед для коронного краю Галичини і Володимирії. Саме з цього часу юридичний факультет у Львівському університеті

функціонував як організаційний і навчально-науковий структурний підрозділ Львівського університету, де викладали певний цикл споріднених наукових дисциплін і готували фахівців у галузі права, передбачалося створення кафедр, адміністрації та ін. З того часу юридичний факультет Львівського університету діє безперервно і є найдавнішим в Україні. На відміну від інших факультетів університету, він не припиняв своєї діяльності, з огляду на ліквідування у 1924 р. філософського факультету, а в 1939 р. – теологічного, юридичний факультет є також найдавнішим факультетом Львівського університету [1, с. 57].

З 1784 р. навчання і викладання на юридичному факультеті Львівського університету відбувалося латинською й німецькими мовами, з 1787 р. – лише німецькою, а з 1869 р. поряд з німецькою використовували польську та українську мови. Навчальні програми юридичного факультету Львівського університету в австрійський період охоплювали основні галузі тогочасної юридичної науки (історію державного устрою, історію австрійського та німецького права, римське право, німецьке право, канонічне право, адміністративний устрій, європейську статистику, австрійське загальне приватне право, австрійський цивільний процес, австрійське кримінальне право, європейську філософію права, європейське міжнародне право, торговельне та вексельне право, судову медицину, фінансове право, економіку, державне право конституційних монархій, австрійське загальне фінансове законодавство, австрійське політичне законодавство, австрійське гірниче право, державні розрахунки тощо). Засвоєння знань із цих галузей права давало змогу студентам Львівського університету здобути ґрунтовну юридичну освіту.

Для організації кафедральної структури на юридичному факультеті у Львівському університеті австрійський імператор Йосиф II скерував двох докторів права – Антонія Пфлегера та Яна Амброза, а також відомих австрійських правників Домініка Кьофіля та Бальтазара Борзагу [2, с. 20]. Вони мали сприяти організаційному оформленню освітньої і наукової діяльності та забезпечити викладання природничого, міжнародного, римського, кримінального та канонічного права. У 1784 р. на юридичному факультеті Львівського університету навчалось всього 26 студентів, у 1790 р. – 78 [3, с. 185].

Першим деканом юридичного факультету у 1784 р. став австрійський професор Б. Борзага. Керівництво факультетом здійснювала колегія або рада професорів, до складу якої входили декан, продекани, усі професори і два вибраних представники від доцентів.

Кафедр у сучасному розумінні цього слова у той час не було, поняття кафедра пов'язували з особою професора, який читав певний курс лекцій. Кількість кафедр на юридичному факультеті у Львівському йосифінському університеті відповідала кількості професорів. Професор уособлював кафедру, на помості якої із укріпленою на підвищенні похилою дошкою читав лекцію. Професор читав лекційний курс і проводив семінарські заняття. Зазначимо, що лише деякі професори мали помічників-асистентів [4, с. 42].

Під час створення юридичного факультету, у його структурі було передбачена кафедра цивільного, пандектного та кримінального права (згодом – кафедра римського та цивільного права; кафедра цивільного права). Австрійське право читав австрійський професор, перший декан юридичного факультету Львівського університету Б. Борзага, який використовував у своїх лекціях з цивільного права матеріали підручника «Елементи цивільного права...» («Elementa Juris civilis...») німецького юриста Й. Гайнеціуса, проте як юрист-практик був одним з співавторів австрійського Цивільного кодексу 1792 р. Інший професор юридичного факультету Львівського університету А. Пфлегер наприкінці XVIII – на початку XIX ст. брав участь у розробці австрійського Цивільного кодексу 1811 р.

Як уже було зазначено, назву кафедри ототожнювали зі спеціалізацією професора, який її уособлював, і вона відповідала навчальному курсу, який він викладав. Тому часто спеціалізації кафедр у межах факультету повторювалися [5, с. 42].

У 1797 р. кафедру цивільного, пандектного та кримінального права перейменували на кафедру римського та цивільного права, а з 1806 р. – кафедра цивільного права. Її першим завідувачем був один з найвідоміших юристів Австрійської імперії в галузі австрійського цивільного права Й. Вінівартер. Він досліджував особливості застосування цивільного законодавства у Галичині, написав підручник «Довідник з політичного та юридичного законодавства для Королівства Галичини та Лодомерії».

У 1859/1860 н.р. у навчальній програмі юридичного факультету серед інших дисциплін читалося загальне австрійське право і практикум з австрійського цивільного права та процесу (викладач А. Фангор).

У першій половині XIX ст. цивільне право у Львівському університеті досліджували І. Грасль

(праці «Про зобов'язання матері та бабусі по батьківській лінії неповнолітньої дитини взяти на себе опікунство над дитиною, якщо цього вимагає законодавчий порядок, за Австрійським загальним цивільним кодексом» («Über die Verbindlichkeit der Mutter und väterlichen Großmutter eines Minderjährigen, die Vormundschaft über denselben, wenn sie die gesetzliche Ordnung trifft, zu übernehmen, nach dem österreichischen allg. bürgerl. Gesetzbuche») та «Австрійське сімейне право євреїв» («Das österreichische Eherecht der Juden »), К. Гюттнер (праця «Про закони зі зворотною дією для роз'яснення § 5 Цивільного кодексу Австрії» («Über der rueckwirkenden Gesetze zur Erlaeuterung des § 5 des oesterraichisches Bürgerliches Gesetzbuch ») [6, с. 399] з другої половини 1850 р. навчальні дисципліни на юридичному факультеті Львівського університету поділялися на обов'язкові (з яких були іспити) та необов'язкові (факультативні). Так, у 1855/1856 навчальному році до обов'язкових предметів на третьому курсі було австрійське цивільне право (А. Фангор), австрійське цивільне право і австрійське торговельне та вексельне право (А. Горак) [7, с. 30]; у 1856/1857 н.р. серед обов'язкових предметів на другому курсі викладалися такі дисципліни, як «система загального німецького права та його зв'язок з австрійським приватним правом» (Ф. Бішоф), на третьому курсі – австрійське цивільне право (А. Фангор).

У 1857/1858 н.р. серед обов'язкових предметів на третьому курсі юридичного факультету викладалося австрійське загальне цивільне право (А. Фангор), на четвертому курсі – австрійський цивільний процес, за винятком майнових спорів (А. Горак) [8, с. 30].

З 1860-х років на юридичному факультеті на кафедрі цивільного процесу з українською мовою викладання почав викладати О. Лопушанський. Іншим дослідником цивільного права та процесу в цей час був А. Горак.

У 1863/1864 н.р. студентам юридичного факультету Львівського університету серед інших дисциплін викладали австрійське цивільне право та процес (Ріхтер фон О. Мор), австрійський цивільний процес, австрійське торговельне та вексельне право (А. Горак), австрійський цивільний процес українською мовою (О. Лопушанський).

У 1868/1869 н.р. на юридичному факультеті серед цивілістичних дисциплін викладалися австрійське загальне приватне право (майнове право, зобов'язальне право) (А. Фангор); австрійське загальне приватне право (майнове право, зобов'язальне право) (Ф. Жрудловський), австрійський цивільний процес (Ріхтер фон О. Мор), австрійський цивільний процес українською мовою (О. Лопушанський), торговельне та вексельне право (Ріхтер фон О. Мор).

Розвиток цивільного права як наукового напрямку наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. у Львівському університеті був зумовлений потребою розробки цивільного кодексу Австрії. Зокрема, у 1790 році було створено придворну комісію у законодавчих справах, очолену К. Мартіні. Вона мала займатися розробкою кодифікаційних актів у цивільному та кримінальному праві Австрії, доопрацюванням Цивільного кодексу Австрії 1786 р. До кодифікаційних робіт як відомий цивіліст був залучений і Б. Борзага. Доопрацьовано було, приміром, положення розділів про дію законів у часі, про обов'язки суддів, про права позашлюбних дітей. У 1797 р. доопрацьований кодекс під назвою цивільного кодексу для Західної Галичини було запроваджено у Західній і Східній Галичині. Після прийняття Цивільного кодексу 1797 р. в Галичині припинило дію польське феодальне цивільне право [9, с. 50-54]

Погляди іншого цивіліста, що працював на юридичному факультеті Львівського університету, а саме – К. Гюттнера, відображав австрійський Цивільний кодекс 1811 р. Зокрема, у цьому кодексі йшлося про роль державної прокуратури Галичини у розгляді цивільних прав громадян (щодо розірвання шлюбів, щодо встановлення опіки над недієздатними особами тощо), а також про повноваження Галицької фінансової прокуратури щодо захисту нею майнових інтересів держави [10, с. 50-54]

Австрійське право розвивалося під впливом німецького права, а також французького правотворчого досвіду, зокрема норм цивільного кодексу Франції 1804 р. («Кодексу Наполеона»). Джерелами Австрійського цивільного кодексу 1811 р. стали також пандектне право (римське право, пристосоване до нових розвитку суспільства), Цивільне уложення Пруссії 1794 р. та право деяких австрійських провінцій [11, с. 348]. Змістом Австрійського цивільного кодексу було, насамперед, загальне цивільне право, що стосувалося «всіх осіб і речей». У кодексі розглядалися питання сімейного та опікунського права (особисті права, права подружжя, права між батьками та дітьми, права опікунів і сиріт), майнового права (право власності, право застави, право на відшкодування шкоди, право на задоволення позову), особистого та майнового права (затвердження, зміна та скасування прав і обов'язків, давність і прострочення тощо). У сімейному праві було збережено церковний шлюб. Австрійський цивільний кодекс 1811 р. зберігав чинність з деякими правками до

розпаду Австро-Угорщини. Варто зазначити, що в 1917 р. було утворено парламентську комісію на чолі з С. Дністрянським, яка мала виробити пропозиції щодо удосконалення кодексу 1811 р. Однак її напрацювання не було введено у практику через розпад імперії Габсбургів [12, с. 46-51].

В останній чверті XIX – першій третині XX ст. у Львівському університеті існувало декілька наукових шкіл цивілістів: окремі школи цивільного права та цивільного процесу, які об'єдналися у науковий напрям «Цивільне право та процес».

В останній чверті XIX ст. цивільне право та процес у Львівському університеті досліджували Олександр Огоновський, Маврицій Кабат, Едвард Рітнер, Август Баласітс, Ернест Тіллер, Станіслав Дністрянський, Володимир Вергановський.

Українець Олександр Огоновський (1848-1891) у 1874 р. габілітувався. О. Огоновський обіймав посаду суплента (1872–1873), приват-доцента (1873–1877), надзвичайного професора (1877–1882), звичайного професора (з 1882 р.) австрійського приватного та цивільного права з українською мовою викладання. Він плідно працював як науковець, є автором праць «Про природні зобов'язання» (1890) та «Право облигаційне і спадкове» (1897).

Маврицій Кабат викладав у Львівському університеті до 1883 р. Він також був вихованцем юридичного факультету Львівського університету, який закінчив у 1838 р. Згодом М. Кабат займався адвокатською практикою. У 1867-1870 роках він обіймав посаду надзвичайного, а в 1870–1883 роках – звичайного професора Львівського університету. Серед його наукових праць – ґрунтовні дослідження «Судовий розгляд дріб'язкових питань» («Postępowanie sądowe w sprawach drobiazgowych») (Львів, 1873) та «Закон про судовий розгляд» («Ustawa o postępowaniu sądowym») (Львів, 1880) [13, с. 572].

Едвард Рітнер народився у 1845 р. у Бурштині (нині Івано-Франківської області). Закінчивши юридичний факультет Львівського університету (1868), він у 1870 р. захистив докторську роботу з права, а через три роки отримав габілітацію. До наукових зацікавлень Е. Рітнера належали канонічне, цивільне та приватне австрійське право. У 1872-1874 роках він був суплентом, а з 1874 до 1886 р. – професором юридичного факультету. Серед наукових праць Е. Рітнера найбільшу увагу привертають двотомник «Католицьке церковне право» («Prawo kościelne katolickie») (Львів, 1877-1879), «Цивільні шлюби в історичному розвитку» («Śluby cywilne w historycznym rozwoju») (Львів, 1879) та «Вступ до австрійського приватного права» («Wstęp do austriackiego prawa prywatnego») (Львів, 1880).

Август Баласітс народився у 1844 р. у Коломиї. Майбутній відомий юрист і дослідження австрійського законодавства закінчив юридичний факультет Львівського університету, у 1868 р. отримав ступінь доктора права, а у 1873 р. габілітувався з цивільного права та процесу. Свою кар'єру А. Баласітс починав працівником Державної скарбниці, й лише у 1880 р. розпочав викладацьку діяльність: надзвичайний професор (1880-1886), звичайний професор (1886–1915) цивільного права та процесу Львівського університету. У 1888-1893 роках для студентів юридичного факультету А. Баласітс викладав також фінансове право. Наукові погляди А. Баласітса відображені, насамперед, у праці «Дослідження цивільного процесу» («Studja nad procesem cywilnym») (Львів, 1886). Також учений відомий як один із засновників у 1876 р. видання «Przegląd Sądowy i Administracyjny» (з 1892 р. – «Przegląd Prawa i Administracji»). Будучи викладачем Львівського університету, А. Баласітс брав участь у дискусіях щодо нового цивільно-процесуального кодексу Австро-Угорської імперії, прийнятого 1895 р. Серед найвідоміших учнів А. Баласітса можна назвати Каміля Стефка [14, с. 171].

Ернест Тіллер народився у 1846 р. у Бережанах (тепер Тернопільської області). З 1865 р. він навчався на юридичному факультеті Львівського університету. У 1871 р. отримав ступінь доктора права, а в 1879 р. – габілітувався з австрійського цивільного права. Спочатку Е. Тіллер викладав право у Вищій сільськогосподарській школі в Дублянах, Лісовій школі, працював у судових інстанціях. У 1885 р. він зайняв посаду суплента цивільного права на юридичному факультеті Львівського університету. У 1888 р. Е. Тіллер став титулярним професором, у 1895 р. – надзвичайним професором, а з 1905 р. – звичайним професором на кафедрі цивільного права Львівського університету.

Зазначимо, що після того, як з посади викладача сімейного та церковного права в 1886 р. пішов Е. Рітнер, а в 1891 р. помер професор цивільного права О. Огоновський, професор Е. Тіллер залишився єдиним викладачем австрійського цивільного права у Львівському університеті. Він системно дослідив австрійське цивільне право: загальні положення австрійського цивільного права, майнові права, зобов'язальне право, сімейне право, правонаступництво, законодавство про конкуренцію (праці початку 1900-х років). Додамо, що в 1921 р. його призначили почесним професором кафедри цивільного права Університету Яна Казимира у Львові. За час своєї багатолітньої праці у Львівському університеті Е. Тіллер розвинув Львівську школу цивільного права.

Його авторству належать понад 200 праць, у тому числі чотири томне дослідження «Австрійське приватне право» («Prawo prywatne austriackie») (Львів, 1884-1904).

Ернест Тілл одним з перших у польській юридичній науці звернув увагу на охорону особистих немайнових прав винахідників. Адже, за словами дослідників, наприкінці XIX – на початку XX ст. «особисті немайнові права винахідників не виділялися, у центрі уваги були матеріальні інтереси. У цьому відношенні, авторське право за розвитком випереджало патентне. Як зазначав Е. Тілл, права винахідників мала суто майновий характер» [15, с. 213].

У статті «Про правове значення автомату» («O znaczeniu prawnem automatu») Е.Тілл дослідив таку новацію у правовому полі, як використання автоматів (які встановлені на публічних площах, у ресторанах, на вокзалах). Ці відносини також становлять зміст правового акту, який тягне за собою юридичні наслідки. Оскільки у використанні автоматів бачимо результат спільної волі двох сторін, яка скерована на певний правовий ефект: пропозиція – з однієї сторони, прийняття – з іншої сторони, потім – елементи угоди [16, с. 35-39].

Один з найвідоміших українських юристів С. Дністрянський (1870–1935) народився в Тернополі. У 1893 р. він закінчив юридичний факультет Віденського університету, після чого навчався у Лейпцизі та Берліні. У 1894 р. С. Дністрянський отримав ступінь доктора права, а в 1899 р. габілітувався на підставі праці «Суть договору підряду» («Das Wesen des Werklieferungsvertrages»). З 1898 р. учений обіймав посаду приват-доцента, згодом – надзвичайного професора, а упродовж 1907-1918 років – звичайного професора австрійського цивільного права з українською мовою викладання Львівського університету. Водночас, у 1907-1918 роках С. Дністрянський був послом до Державної ради у Відні, а у 1917 р. – головою підкомісії з реформи цивільного права в палаті послів австрійського парламенту. До наукових зацікавлень С. Дністрянського належали цивільне та конституційне право, він навіть створив власну концепцію держави та права. С. Дністрянський працював також над створенням і унормуванням української юридичної термінології. Ученого можна назвати основоположником національно-державницького напрямку в українській політології, автором політичної концепції української держави. Серед його праць – «Австрійське право облігаційне», «Родинне право», «Загальна частина цивільного права», «Відшкодування шкоди з огляду економічного і соціального». Також С. Дністрянський був ініціатором створення Товариства українсько-руських правників [17, с. 448].

Українець Володимир Вергановський (1876-1946) народився у селі Луковиці Вижні (тепер Стрийський район Львівської області). У 1898 р. він закінчив юридичний факультет Львівського університету, після чого у 1904-1905 роках навчався у Віденському та Берлінському університетах. Ступінь доктора права В. Вергановський отримав у 1900 р., а в 1908 р. пройшов габілітацію на підставі роботи «Про побічну інтервенцію». Упродовж 1900-1908 років він працював судовим ад'юнктом у Львівському крайовому суді, згодом – у Золочеві та Підволочиську. У 1908-1918 роках В. Вергановський був доцентом приватного австрійського цивільного процесу з українською мовою викладання Львівського університету. Як учений, він цікавився, передусім, цивільним правом. На перший період діяльності В. Вергановського у Львівському університеті припадають такі його праці, як «Про побічну інтервенцію» (Львів, 1903), «Значення правного інтересу в цивільному процесі» (Львів, 1906), «Передумови до розуміння постанови параграфу 496 т. 2 уст. цив. процесу» (Львів, 1910), «Зміна позову» (Львів, 1913). У 1912-1913 роках учений був членом Української юридичної термінологічної комісії, Товариства українсько-руських правників і Союзу українських адвокатів. В. Вергановський у 1921-1925 був професором Українського таємного університету у Львові, а в 1921-1922 роках очолював його юридичний факультет. Після ліквідації Українського таємного університету у м. Львові вчений з 1929 р. був окружним суддею, а згодом до 1939 р. – апеляційним суддею у Львові [18, с. 214-215].

Після того, як розпалася Австро-Угорська імперія, а українці зазнали поразки в польсько-українській війні 1918-1919 років, Східна Галичина опинилася під владою відновленої Польщі. Міністерство віровизнань та освіти цієї держави 18 листопада 1918 р. оголосило, що бере Львівський університет під свою опіку. 22 листопада 1919 р. йому присвоїли ім'я Яна Казимира. Заняття в Львівському університеті довгий час фактично не проводили, кафедра і факультет не діяли [19, с. 54]. Згідно з ухвали Ради Міністрів Польщі від 26 лютого 1920 р. Львівському університету передано у користування будинок Галицького крайового сейму, який припинив свою діяльність фактично у 1914 р., а юридично 1918 р.

Чи не найбільшого розвитку на юридичному факультеті Львівського університету в міжвоєнний період набула цивілістика. Провідними експертами в цій галузі права були Роман Льоншан де Бер'є, Ернест Тілл (цивільне право) та Каміль Стефко (цивільний процес).

Роман Льоншан де Бер'є (1883-1941) народився у Львові. Він навчався на юридичних факультетах Львівського та Берлінського університетів, у 1906 р. став доктором права, а 1916 р. габілітувався з цивільного права на підставі роботи «Дослідження про сутність юридичної особи» («*Studia nad istotą osoby prawniczej*»). У 1906-1920 роках Р. Льоншан де Бер'є працював в органах прокуратури. У 1920-1922 роках він був надзвичайним професором, а з 1922 р. – звичайним професором кафедри цивільного права Львівського університету. У 1930 р. учений став одним з ініціаторів організації судових студій юридичного факультету Львівського університету. Серед наукових праць дослідника були «Вступ до цивільного права» («*Wstęp do nauki prawa cywilnego*») (Люблін, 1922), «Обґрунтування проекту кодексу зобов'язань з урахуванням остаточного тексту проекту» («*Uzasadnienia projektu kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu projektu*») (Варшава, 1934–1939), «Зобов'язання» («*Zobowiązania*») (Львів, 1934-1938). Також у складі Кодифікаційної Комісії Речі Посполитої він працював над кодифікацією польського цивільного права [20, с. 279].

Разом з Е. Тіллем, у 1928 р. Р. Льоншан де Бер'є опублікував працю «Польське зобов'язальне право» («*Polskie prawo zobowiązań*»). Учені готували її як референти Кодифікаційної комісії Цивільного кодексу Другої Речі Посполитої. У згаданій праці детально проаналізовано різні аспекти цивільного права, зокрема пов'язані з майном [21, с. 16]. Перший розділ праці «Польське зобов'язальне право» присвячений продажу та обміну речей. Скажімо, в ст. 1 йдеться про те, що «умова продажу зобов'язує продавця до перенесення права власності на покупця, а покупець – до сплати визначеної грошової ціни». Далі надається характеристика обов'язків продавця та покупця. Зокрема, до обов'язків останнього належить сплата ціни за річ у момент, коли до нього перейшло право на неї.

Другий розділ стосується міни та дарування. За умовами міни, кожна зі сторін зобов'язується передати майнове право на заміну майнового права іншої сторони. До міни застосовуються ті ж правила, що й до продажу. Умови дарування зобов'язують дарувальника передати безплатно частину свого майна обдарованій особі. При даруванні обдаровану особу дарувальник може зобов'язати виконати певні дії. У ст. 63 Е. Тілля та Р. Льоншан де Бер'є навели перелік того, що вважається даруванням. У наступних статтях означено обов'язки дарувальника, форма передачі дару, обов'язки обдарованого, розірвання договору дарування тощо [22, с. 217].

Третій розділ праці «Польське зобов'язальне право» присвячений найму та оренді. Е. Тілля та Р. Льоншан де Бер'є писали: «Умова найму зобов'язує наймодавця дозволити наймачу користуватися річчю упродовж часу найму за плату». Далі автори роз'яснювали такі питання, як обов'язки орендаря, відшкодування фізичної та юридичної шкоди, обов'язки наймача, закінчення найму та його подальше продовження, підстави закінчення найму, піднайм, продаж речі, яка береться в оренду тощо.

У четвертому розділі цієї праці розглянуто кредитування, зокрема, обов'язки і права кредитора та боржника, а у п'ятому – позичку (обов'язки і права позичкодавця та позичальника тощо). У шостому розділі праці Е. Тілля та Р. Льоншана де Бер'є йдеться про умови надання послуг та трудові відносини, зокрема, про обов'язки працівника, працедавця, закінчення трудових відносин, умови посередництва тощо. Сьомий розділ праці «Польське зобов'язальне право» присвячений проблемі спілок, а восьмий – ренті. Наступні розділи стосуються азартних ігор та державних лотерей, грошових переказів, поруки та угод.

Як приклад наукового аналізу проблеми, що належить до галузі цивільного права, здійсненого Е. Тіллем та Р. Льоншаном де Бер'є, наведемо тлумачення питань, пов'язаних з інститутом спілки. Учені писали, що за Наполеонівським та Австрійським кодексами, істотною умовою для існування спілки є мета заробітку. Проте вони стверджували, що поняття «спілка» не варто обмежувати лише метою заробітку. Істотною умовою існування спілки Е. Тілля та Р. Льоншан де Бер'є вважали те, що кошти, які служать для досягнення спільної мети членів спілки, становлять її майно. Ці спільні кошти утворюються шляхом внесків. Обов'язок внесків є головним обов'язком членів спілки. Серед інших обов'язків, які можуть бути зазначені у статуті спілки – ощадливість, нестворення конкуренції, співпраця для досягнення мети спілки тощо.

Кожний член спілки повинен виконувати певну роботу для досягнення спільної мети членів спілки. Проте, як зазначають Е. Тілля та Р. Льоншан де Бер'є, питання полягає у тому, чи кожна діяльність становить внесок члена спілки та надає право на прибуток у спілці. Порівнявши статті Австрійського, Німецького та Швейцарського цивільних кодексів щодо тлумачення цього питання, Е. Тілля та Р. Льоншан де Бер'є запропонували внести до Польського цивільного кодексу норми саме за зразком швейцарського права, зазначивши, що воно містить «найбільш природне вирішення цього

питання». Проте, недоліком Швейцарського цивільного кодексу, на думку Е. Тілля та Р. Льоншана де Бер'є, є відсутність у ньому умови, згідно з якою при ліквідації спілки та сплаті усіх боргів усе, що залишиться, повинно бути розподілено порівну між усіма членами спілки, незалежно від того, який внесок у її діяльність вони зробили (майновий чи лише трудовий). Проект Польського цивільного кодексу Е. Тілля та Р. Льоншана де Бер'є передбачав ширше тлумачення терміна «внесок члена спілки», прирівнюючи права члена спілки, котрий зробив внесок працею, до прав інших членів на рівний розподіл прибутків і витрат.

Щодо майна спілки, Е. Тіллер та Р. Льоншан де Бер'є зазначали, що прийняте в римському праві визначення спілки як суто зобов'язальних відносин між членами спілки, майно якої належить її членам на принципах співвласності в ідеальних частках (таке визначення фігурувало й в Австрійському та Наполеонівському кодексах), у ХХ ст. є неприйнятним. Автори писали, що французька юриспруденція схиляється до думки, що спілка є юридичною особою і майно спілки є її майном. Натомість Цивільні кодекси Німеччини, Швейцарії та Японії відмовляють цивільній спілці у статусі юридичної особи, але визнають, що майно спілки складається з часток майна її учасників. Проект кодексу Е. Тіллер та Р. Льоншан де Бер'є наслідує кодекси Німеччини, Швейцарії та Японії, визнаючи майно спілки майном її членів, але захищаючи його на час існування спілки від доступу особистих кредиторів її членів, на принципах його невідчужуваності.

Стосовно обов'язку сплати внеску членом спілки Е. Тіллер та Р. Льоншан де Бер'є вважали, що загальних правил про випадки зволікання з оплатою грошового боргу недостатньо, адже при цьому член спілки, який зволікає з оплатою, мав би платити лише відсотки прострочки. Оскільки характер спілки, заснованої на довірі, вимагає покладання на її членів і ризику всіляких шкод, які могли виникнути внаслідок невчасної сплати її членом свого внеску. За прикладом Цивільного кодексу Японії, проект кодексу Е. Тілля та Р. Льоншан де Бер'є накладав на члена спілки, що невчасно вносить свої внески, відповідальність за завдану цим шкоду спілці.

У ст. 267 проекту кодексу Е. Тіллер та Р. Льоншан де Бер'є зазначили, що учасник спілки повинен співпрацювати для досягнення спільної мети спілки, виходячи із загального правила, що зобов'язання члена необхідно виконувати у спосіб, який відповідає вимогам доброї волі, та у разі необхідності і, зокрема, при зменшенні капіталу спілки через втрати, член спілки є зобов'язаним внести додаткові доплати. Е. Тіллер та Р. Льоншан де Бер'є вважали слухним положення Цивільного кодексу Австрії, яке, у випадку відмови членом спілки робити додатковий внесок, дозволяло ставити питання про виключення цього члена зі складу спілки.

У ст. 267 проекту кодексу Е. Тілля та Р. Льоншана де Бер'є йшлося про те, що не можна рішенням спілки, прийнятим більшістю голосів, призначати частину прибутку на збільшення чи доповнення статутного капіталу. Це аргументувалося тим, що члени спілки, які дають або роблять лише внесок працею, мають право на прибуток, але не беруть участь у статутному капіталі і, отже, таким рішенням були б обмежені. Це вважалося можливим лише за згодою усіх членів спілки або у випадку відповідного зазначення у контракті.

У 1925-1928 роках асистентом кафедри цивільного права, а у 1933-1939 роках старшим асистентом кафедри цивільного процесуального права Львівського університету був випускник юридичного факультету Львівського університету 1925 р., доктор права Тадеуш Косінський (1902-1940). У 1925-1938 роках асистентом кафедри цивільного права Львівського університету був Адам Карпушко [23, с. 652].

Юзеф Фієма народився в 1910 р. на теренах теперішнього Малопольського воєводства Польщі. Він навчався на юридичних факультетах Католицького університету Любліна та Львівського університету. Вчений здобув ступінь доктора права, захистивши свою працю під назвою «Про оскарження дій боржника, що завдали шкоду кредиторам» («O zaskarżeniu czynności dłużnika zdrażanej ze szkodą dla wierzycieli») (1938). Протягом 1934-1939 років Ю. Фієма займав посаду асистента кафедри цивільного права Львівського університету.

У 1937-1939 роках посаду асистента кафедри цивільного права Львівського університету обіймав випускник його юридичного факультету, магістр права Юзеф Кокошка (1914-1994) [24, с. 652].

К. Стефко (1875–1966) народився в Золочеві. Навчався майбутній вчений на юридичних факультетах Львівського та Берлінського університетів. У 1902 р. він отримав ступінь доктора права, а в 1907 р. габілітувався з цивільного процесу на підставі дисертаційної роботи «Про застосування австрійського цивільного процесу» («O omieszkaniu wedle austriackiej procedury cywilnej»). У 1910-1916 роках К. Стефко був надзвичайним професором, а у 1916-1939 роках – звичайним професором Львівського університету. Протягом міжвоєнного періоду учений також був директором наукового

інституту права слов'янських народів Львівського університету. До наукових праць Львівського періоду діяльності К. Стефка належать, передусім, дослідження «Дипломатичне звільнення від юрисдикції в цивільних справах» («Dyplomatyczne zwolnienia od jurysdykcji w sprawach cywilnych») (Львів, 1938). В цій праці К. Стефко торкнувся проблеми з різних галузей права, зокрема міжнародного. До прикладу, у її першому розділі автор поставив питання «Дипломатична недоторканість – це інститут внутрішнього державного права чи інститут міжнародного права?». К. Стефко писав, що польське право в ст. 5 Цивільного кодексу Польщі гарантувала звільнення осіб, які позначаються терміном «закрайові», від юрисдикції цивільної польських судів, а в ст. 569 є припис про звільнення таких осіб від юрисдикції в галузі кримінального процесу.

Далі науковець охарактеризував джерела міжнародного права, законодавство держав, які належать до міжнародної спільноти, різноманітні міжнародні акти. Проаналізувавши дане питання, він дійшов до висновку, що право багатьох держав, які позиціонують себе членами міжнародної спільноти, від давніх часів містили засаду, котра передбачала, що «закрайові» особи не підлягають місцевій юрисдикції в цивільних справах і особливо в справах, пов'язаних з приватним життям цих осіб. К. Стефко в оцій судовій практиці акцентував увагу на двох пунктах: постійному визнанні за такими особами імунітету в цивільних справах та на переконанні, що державні суди щодо такого процесу зобов'язані діяти відповідно до норм міжнародного права, адже справа стосується безпосередньо сфери права іншої держави.

У другому розділі праці «Дипломатичне звільнення від юрисдикції в цивільних справах» К. Стефко торкнувся питання співвідношення норм міжнародного права до норм внутрішнього права держави. Тут автор зосередив увагу на тому, що міжнародне право не дозволяє прирівнювати цивільні права громадян з дипломатичним імунітетом до таких прав громадян держави, у якій вони виконують свої дипломатичні функції.

У третьому розділі К. Стефко проаналізував теоретичні підстави дипломатичного імунітету. Наступний розділ присвячений аналізу осіб, які звільнені від юрисдикції в цивільних справах. К. Стефко писав: «Ст. 5 Цивільного кодексу Польщі визначає осіб, які звільняються від юрисдикції польських судів. Ці особи діляться на дві групи: на осіб, які входять до складу постійної дипломатичної місії (ст. 5, § 1. L. 1-5) та на «інших осіб, які користуються правом закрайовості на підставі правил, умов чи прийнятих міжнародних звичаїв» (ст. 5, § 1, L. 6)». До таких інших осіб належать репрезентанти, які від імені однієї держави перебувають до іншої держави у складі надзвичайної місії, а також особи, які своє право імунітету виводять зі своєї приналежності до міжнародних організацій, таких, як Ліга Націй [25, с. 223].

К. Стефко проаналізував три вказані різновиди імунітетів: імунітет членів постійної дипломатичної місії, імунітет членів надзвичайних державних місій та імунітет осіб, котрі входять до складу міжнародних організацій.

У п'ятому розділі праці К. Стефко торкнувся питання імунітету польських громадян, які у Польщі є представниками іноземних держав. У наступних розділах К. Стефко детально розглянув термін дії різних імунітетів, а також перелік справ, які вилучені з-під місцевої юрисдикції, випадки добровільного підпорядкування місцевій юрисдикції.

У тринадцятому розділі праці «Дипломатичне звільнення від юрисдикції в цивільних справах» К. Стефко охарактеризував питання звільнення «закрайової» особи від обов'язку зізнань у якості свідка.

Син М. Аллерганда Йоахим Аллерганд, який народився у 1897 р. у Львові, також закінчив юридичний факультет Львівського університету Протягом 1924-1934 років він був асистентом кафедри цивільного процесу під керівництвом К. Стефка. У 1927 р. у журналі «Głos Prawa» була опублікована праця молодого вченого «Деякі процесуальні зауважень, пов'язаних з утворенням підприємства «Польська державна залізниця» («Kilka uwag procesowych z powodu utworzenia przedsiębiorstwa «Polskie Koleje Państwowe»), а 1939 р. у Варшаві побачила світ його монографія «Перехідні положення указу щодо вдосконалення судочинства» («Przepisy przejściowe dekretu o usprawnieniu postępowania sądowego» (1939) [26, с. 133].

На кафедрі К. Стефка працювали й інші відомі у майбутньому юристи, зокрема, Мар'ян Валігурський, Владислав Мікушевський, Роман Дем'яновський.

Мар'ян Валігурський (1903-1953) закінчив юридичний факультет Львівського університету (1925). У 1929 р. він отримав ступінь доктора права, захистивши свою працю «Про правову залежність» («O zawisłości prawnej»), а у 1936 р. габілітувався з цивільного процесу завдяки своїй науковій роботі «Підстави для касації у цивільному процесі на тлі різниці між фактом і правом» («Podstawy kasacyjne procesu cywilnego na tle różnicy pomiędzy faktem i prawem»). Упродовж 1927-

1940 років М. Валігурський займав посаду асистента кафедри цивільного процесу К. Стефка. М. Валігурський вважається одним з найвидатніших польських правників-процесуалістів. Його авторству належать праці «Угода в процесі» («Uгода w procesie») (1927), «Об'єднання вимог у процесі» («Kumulacja roszczeń w procesie») (1937) [27, с. 264].

Владислав Мікушевський (1904-1940) народився у Львові. Майбутній учений навчався на юридичному факультеті Львівського університету, згодом – у Женеві. У 1932 р. В. Мікушевський отримав ступінь доктора права, захистивши працю «Консультативні висновки Постійного Міжнародного трибуналу в Гаазі» («Opinie doradcze Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej w Hadze»), а в 1939 р. габілітувався з цивільно-процесуального права на підставі роботи «Обмеження допустимості показань свідків у польському праві» («Ograniczenia dopuszczalności dowodu ze świadków w prawie polskim»). Протягом 1928-1934 роках він працював асистентом кафедри міжнародного права у Л. Ерліха, а у 1934-1939 роках – асистентом кафедри цивільно-процесуального права під керівництвом К. Стефки. За час роботи у Львівському університеті В. Мікушевський написав працю «Допустимість умов, що регулюють спосіб впровадження доказів в процесі» («Dopuszczalność umów regulujących sposób prowadzenia dowodów w procesie») (Познань, 1939) [28, с. 226].

Випускник юридичного факультету Львівського університету 1930 р. Роман Дем'яновський обіймав посаду асистента кафедри цивільного процесу в 1938-1940 і 1944 роках [29, с. 432].

Викладене вище дозволяє зробити наступні висновки. Цивільне право та процес як науковий напрям розвивалося у Львівському університеті з 1784 р. Серед учених-цивілістів кінця XVIII – першої половини XIX ст. були Б. Борзага, А. Пфлегер, Й. Вінівартер, І. Грасль, К. Гюттнер. У 1860-х роках дослідженням із цивільного права та процесу займалися О. Лопушанський та А. Горак.

Цивільне право та процес було одним з найрозвинутіших наукових напрямів на юридичному факультеті Львівського університету в останній чверті XIX – першій третині XX ст. Дану галузь права досліджували видатні польські та українські вчені: О. Огоновський, М. Кабат, Е. Рітнер, А. Баласітс, С. Дністрянський, В. Вергановський. Найбільшого розвитку дослідження проблем, пов'язаних з цивільним правом і процесом, на юридичному факультеті Львівського університету набуло в міжвоєнний період. Саме тоді сформувалося декілька окремих наукових шкіл з цивілістики, очолені Р. Льоншаном де Бер'є та Е. Тіллем (цивільне право; представники Т. Косінський, А. Карпушко, Ю. Фісма, Ю. Кокошка та ін.) та К. Стефком (цивільний процес; представники Й. Аллерганд, М. Валігурський, В. Мікушевський, Р. Дем'яновський). Названі об'єдналися в єдиний науковий напрям «Цивільне право та цивільний процес».

Цивілістів юридичного факультету Львівського університету цікавили різні проблеми цивільного права та процесу, зокрема, зобов'язальне право (Р. Льоншан де Бер'є, Е. Тілл), питання, котрі виникали на межі цивільного та міжнародного приватного права (К. Стефко). Р. Льоншан де Бер'є та Е. Тілл були референтами Кодифікаційної комісії Цивільного кодексу Польщі, під час підготовки якого виклали свої погляди на проблеми польського цивільного права. До проекту цього кодексу вони залучили прогресивні на той час положення Цивільних кодексів Австрії, Німеччини, Швейцарії, Франції та Японії, що свідчить про широку правову ерудицію та новаторські погляди Р. Льоншана де Бер'є та Е. Тілля. Особливо вчених цікавило питання організації та діяльності різноманітних спілок як передумови формування громадянського суспільства. Праця К. Стефка «Дипломатичне звільнення від юрисдикції в цивільних справах» (1938) була зумовлена практичними потребами, оскільки у переддень війни питання дипломатичного імунітету в усіх європейських країнах постало надзвичайно гостро. Тобто, цивілісти Львівського університету досліджували практичні проблеми, вирішення яких було необхідним для існування міжвоєнної Польщі як незалежної держави.

У перші повоєнні роки на факультеті досліджувалися лише окремі питання науки цивільного права, зокрема спадкові правовідносини, зобов'язання, позбавлені позовного захисту. Потім сфери цих досліджень розширилися. У 50-70-х роках XX ст. зусилля вчених концентрувалися, насамперед, навколо важливої проблеми цивільно-правової охорони суб'єктивних прав громадян, особливо у зобов'язаннях, що виникають із заподіяння шкоди. Зокрема, вивчалися питання майнової відповідальності органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду за завдання шкоди неправомірними діями їхніх службових осіб. Досліджувалися також проблеми цивільно-правової відповідальності лікувальних закладів за збитки, завдані пошкодженням здоров'я, спричиненням смерті внаслідок неналежного лікування; змісту медичної деонтології як нормативної основи лікування; правової природи відносин з надання медичної допомоги; характеру цивільно-правової відповідальності лікувальної установи; питання вини медичного працівника тощо. Наслідки цих

досліджень знайшли відображення у таких роботах, як «Майнова відповідальність за неправомірні дії службових осіб» В.Т. Нора (1974), «Відшкодування шкоди, завданої неналежним лікуванням» А. М. Савицької (1982), «Юридична відповідальність (цивілістичні аспекти)» за редакцією Н.І. Титової (1975) та ін.

Ще однією важливою цивілістичною темою, робота над якою тривала від початку 70-х років ХХ ст., стала проблема посилення впливу господарського договору на ефективність виробництва та якості продукції, в тому числі на формування виробничих планів підприємств і об'єднань, зміцнення контролю за виконанням планів. Досліджувалися, зокрема, цивільно-правові аспекти забезпечення своєчасного виконання зобов'язань, що стосуються поставок продукції виробничо-технічного призначення і товарів народного споживання. Аналізувалася роль договорів поставки у зміцненні законності і дисципліни в народному господарстві, у забезпеченні безперервного постачання продукцією промислових підприємств, а товарами народного вжитку – торговельних організацій. Професор В.В. Луць з цих питань опублікував низку монографічних робіт, зокрема «Господарський договір і ефективність виробництва» (1979).

З проблем сімейного права на факультеті досліджувалися питання правового регулювання відносин між членами сім'ї, об'єкти і передумови охорони прав та інтересів учасників сімейних відносин (встановлення батьківства, визнання неможливості спільного проживання подружжя, визнання недійсності шлюбу та усиновлення, примусове стягнення аліментів на користь дітей та інших членів сім'ї), а також особливості відповідальності за сімейним законодавством. Цим проблемам були присвячені монографічні роботи і наукові статті З.В. Ромовської та інших авторів.

Головна увага в галузі науки цивільного процесу на факультеті приділялася проблемі позовного провадження. Розробляються питання, пов'язані з реалізацією права на звернення за судовим захистом порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, підвищенням ефективності діяльності судів по розгляду цивільних справ. Цьому присвячені книги професора С.Г. Пушкара та інших авторів.

В останні десятиріччя поглибилися основні напрямки цивілістичних досліджень з врахуванням становлення правової держави та громадянського суспільства, а також переходу до ринкової економіки. Сформувався новітній школи міжнародного приватного права та інвестиційного права (проф. Коссак В.М.), корпоративного права (проф. Кравчук В.М., доц. Цікало В.І.). На основі традицій цивілістики Львівського університету розвинулися напрямки наукових досліджень в галузі права власності (проф. Яворська О.С.), договірних відносин (доц. Бек Ю.Б.).

Значний внесок в становлення сімейного права як самостійної галузі зроблено проф. Ромовською З.В., доцентами Дякович М.М., Лепех С.М. Розвиваючи засадничі положення процесуального права в умовах новелізації нормативного регулювання, важливі проблемні питання розглядалися в працях викладачів – процесуалістів кафедри Богдана Й.Г., Угриновської О.І., Сенік С.В., Лемик Р.Я., Навроцької Ю.В.

Теоретичні і практичні аспекти міжнародного співробітництва були предметом дослідження доцентів Михайлів М.О. та Квіт Н.М. Становленню нового напрямку в праві – відносин інтелектуальної власності, присвячені наукові розвідки Якубівського І.Є. Розвиток положень, започаткованих А.М. Савицькою в області медичного права відображені в працях доц. Герц А.А. Проблеми господарського права є об'єктом дослідження доц. Юркевича Ю.М.

Науковцями кафедри цивільного права і процесу підготовлено два науково-практичних коментарі до Цивільного кодексу України (2004 і 2008 роки), науково-практичний коментар до Господарського кодексу України та науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України. Викладачі кафедри є авторами підручників «Цивільне право України (проф. Коссак В.М.), «Цивільне процесуальне право України (доц. Угриновська О.І., Сенік С.В., Навроцька Ю.В., Лемик Р.Я.), «Правове регулювання іноземних інвестицій та міжнародної технічної допомоги (проф. Коссак В.М., доц. Михайлів М.О.), «Правознавство» (проф. Коссак В.М., доц. Лепех С.М.).

На даний час на кафедрі цивільного права і процесу працюють чотири доктори юридичних наук, а саме – професор Коссак Володимир Михайлович, професор Ромовська Зорислава Василівна, Кравчук Володимир Миколайович, Яворська Олександра Степанівна.

Науково-педагогічне забезпечення навчального процесу здійснюється також доцентами та кандидатами юридичних наук – Богдан Й.Г., Угриновська О.І., Цікало В.І., Лепех С.М., Бек Ю.Б., Якубівський І.Є., Михайлів М.О., Коссак С.М., Дякович М.М., Лемик Р.Я., Герц А.А., Навроцька Ю.В., Верес І.Я., Шама Н.П., Сенік С.В., Юркевич Ю.М., Мартин В.М., Квіт Н.М.; асистентами – Тарасенко Л.Л., Оприско М.В., Гнатів О.М., Яримович У.В., Романів В.Я., Яворський Р.І., Брильовський Р.М.

Кафедра цивільного права і процесу постійно здійснює співпрацю з державними органами влади та окремими підприємствами, організаціями, установами.

Кафедра забезпечує підготовку спеціалістів і магістрів за такими напрямками: правове забезпечення господарської діяльності, цивільно-правова спеціалізація, адвокатура, правове забезпечення нотаріальної діяльності, права інтелектуальної власності.

Викладачі кафедри беруть участь у науково-дослідній роботі, що виконується відповідно до держбюджетної теми «Удосконалення механізму правового регулювання у світлі новелізації цивільного законодавства», строк виконання 2012-2014 рр. Науковий керівник доктор юридичних наук, професор Косак В.М.), завідувач кафедри цивільного права і процесу.

В межах науково-дослідної тематики кафедри досліджуються наступні питання: здійснення цивільних прав; способи захисту цивільних прав та інтересів; основні проблеми захисту корпоративних прав інвесторів у світлі нового Цивільного кодексу України; відчуження акціонерами закритих акціонерних товариств належних їм акцій; доступність правосуддя як форми захисту прав фізичних та юридичних осіб; правовий статус акціонерних товариств у контексті нового Закону України «Про акціонерні товариства»; особливості підвідомчості справ, що виникають за скаргами в управлінській діяльності на основах порівняльного аналізу діючих положень Цивільного процесуального кодексу та Господарського процесуального кодексу, Кодексу адміністративного судочинства України; передання прав за корпоративними цінними паперами; правове регулювання сімейних відносин в Україні; надання міжнародної технічної допомоги, її використання та оподаткування; реформування патентно-правової системи України; особливості відносин сервітутного користування та їх регулювання в законодавстві України; правове регулювання іноземних інвестицій; корпоративні відносини; проблеми міжнародного приватного права; проблеми зобов'язального права; проблеми договірної права; особливості орендних відносин; особливості виконання підрядних договорів; особливості виконання договорів про надання послуг та ін.

Висновки. Під час створення юридичного факультету у Львівському університеті у 1661 р. у його структурі було передбачена кафедра цивільного, пандектного та кримінального права. У 1797 р. кафедру перейменували на кафедру римського та цивільного права, а з 1806 р. – кафедру цивільного права. Її першим завідувачем був один з найвідоміших юристів Австрійської імперії в галузі австрійського цивільного права Й. Вінівартер.

Цивільне право та процес як науковий напрям розвивалося у Львівському університеті з 1784 р. Серед учених-цивілістів кінця XVIII – першої половини XIX ст. були Б. Борзага, А. Пфлегер, Й. Вінівартер, І. Грасль, К. Гюттнер. У 1860-х роках дослідженням із цивільного права та процесу займалися О. Лопушанський та А. Горак.

Цивільне право та процес було одним з найрозвинутіших наукових напрямів на юридичному факультеті Львівського університету в останній чверті XIX – першій третині XX ст. Дану галузь права досліджували видатні польські та українські вчені О. Огоновський, М. Кабат, Е. Рітнер, А. Баласітс, С. Дністрянський, В. Вергановський. Найбільшого розвитку дослідження проблем, пов'язаних з цивільним правом і процесом, на юридичному факультеті Львівського університету набуло в міжвоєнний період. Саме тоді сформувалося декілька окремих наукових шкіл з цивілістики, очолені Р. Льоншаном де Бер'є та Е. Тіллем (цивільне право; представники Т. Косінський, А. Карпушко, Ю. Фієма, Ю. Кокошка та ін.) та К. Стефком (цивільний процес; представники Й. Аллерганд, М. Валігурський, В. Мікушевський, Р. Дем'яновський). Названі об'єдналися в єдиний науковий напрям «Цивільне право та цивільний процес».

У радянський період діяльності кафедри досліджувалися спадкові правовідносини, зобов'язання, позбавлені позовного захисту, цивільно-правова охорона суб'єктивних прав громадян, особливо у зобов'язаннях, що виникають із заподіяння шкоди, господарський договір, сімейно-правові правовідносини, а також проблеми позовного провадження (А.М. Савицька, В.Т. Нор, З.В. Ромовська, В.В. Луць, Є.Г. Пушкар).

В останні десятиріччя поглибилися основні напрямки цивілістичних досліджень з врахуванням становлення правової держави та громадянського суспільства, а також переходу до ринкової економіки. Сформувалися новітні школи міжнародного приватного права та інвестиційного права, корпоративного права, інтелектуальної власності.

Значний внесок в становлення сімейного права як самостійної галузі зроблено професором З.В. Ромовською, доцентами М.М. Дякович, С.М. Лепех.

Науковцями кафедри цивільного права і процесу підготовлено два науково-практичних коментарі до Цивільного кодексу України (2004 і 2008 роки), науково-практичний коментарі до Господарського кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України. Викладачі кафедри

є авторами підручників «Цивільне право України (професор В.М. Коссак), «Цивільне процесуальне право України (доценти О.І. Угриновська, С.В. Сенік, Ю.В. Навроцька, Р.Я. Лемик), «Правове регулювання іноземних інвестицій та міжнародної технічної допомоги (проф. В.М. Коссак, доц. М.О. Михайлів).

Кафедра забезпечує підготовку спеціалістів і магістрів за такими напрямками: правове забезпечення господарської діяльності, цивільно-правова спеціалізація, адвокатура, правове забезпечення нотаріальної діяльності, права інтелектуальної власності. Кафедра цивільного права і процесу постійно здійснює співпрацю з державними органами влади та підприємствами, організаціями, установами.

Джерела та література

1. Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1661-2016): монографія / За заг. ред. професорів В.М. Бурдіна, В.Т. Нора та І.Й. Бойка. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2016. – С.57.
2. Калинович В.І. Розвиток юридичної науки у Львівському ордені Леніна державному університеті ім. Івана Франка / В.І. Калинович // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1963. – Вип.1(5). – С.20.
3. Юридична наука і освіта на Україні / Ю.С. Шемшученко, І.Б. Усенко, Б.М. Бабій та ін.; відп. ред. Ю.С. Шемшученко; АН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К.: Наук. думка, 1992. – С.185.
4. Крикун М. Львівський університет австрійського періоду (1784–1918) / Микола Крикун // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. Т. І: А–К / видав. рада: І.О. Вакарчук (голова), М.В. Лозинський (заст. голови), Р.М. Шуст (заст. голови), В.М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 42.
5. Крикун М. Львівський університет австрійського періоду (1784–1918) / Микола Крикун // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. Т. І: А–К / видав. рада: І.О. Вакарчук (голова), М.В. Лозинський (заст. голови), Р.М. Шуст (заст. голови), В.М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 42.
6. Редзій А. Гюттнер (Hüttner) Карл Йозеф фон / А. Редзій // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. Т. І: А–К / видав. рада: І.О. Вакарчук (голова), М.В. Лозинський (заст. голови), Р.М. Шуст (заст. голови), В.М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 399.
7. Akademische Behörden an der k. k. Universität zu Lemberg, sammt der Ordnung der Vorlesungen an derselben im Winter-Semester des Studien-Jahres 1855/56. – Lemberg: Aus der kais. konigl. galicischen Aerial-Staats-Druckerei, 1855. – 30 s.
8. Akademische Behörden an der k. k. Universität zu Lemberg, sammt der Ordnung der Vorlesungen an derselben im Sommer-Semester des Studien-Jahres 1857/58. – Lemberg: Aus der kais. konigl. galicischen Aerial-Staats-Druckerei, 1857. – 30 s.
9. Панич Н. Цивільний кодекс Австрії 1812 р. та його застосування на території Галичини / Н. Панич // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2008. – Вип. 47. – С. 50–54.
10. Бойко І.Й. Правове регулювання цивільних відносин в Україні (ІХ–ХХ ст.): [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів] / І.Й. Бойко. – К.: Атіка, 2013. – 348 с.
11. Кульчицький В. Джерела, структура, основні положення Австрійського цивільного кодексу 1811 р. / В. Кульчицький, І. Левицька // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2009. – Вип. 48. – С. 46-51.
12. Мельник М. Кабат (Kabat) Маврицій / М. Мельник, В. Швець, Н. Мішук // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. Т. І: А–К / видав. рада: І.О. Вакарчук (голова), М.В. Лозинський (заст. голови), Р.М. Шуст (заст. голови), В.М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 572.
13. Редзій А. Балашич (Bálasits) Август Ервін / А. Редзій // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. Т. І: А–К / видав. рада: І.О. Вакарчук (голова), М.В. Лозинський (заст. голови), Р.М. Шуст (заст. голови), В.М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 171.
14. Кахнич В. Юридична наука і освіта у Львівському університеті (1661-1939): монографія /

Володимир Кахнич. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – С.213.

15. Кахнич В. Видатний цивіліст юридичного факультету Львівського університету Ернест Тіллер (1846-1926) / В. Кахнич // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2010. – Вип.51. – С. 35-39.

16. Редзик А. Дністрянський Станіслав Северинович / А. Редзик // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. I: А–К / видав. рада: І.О. Вакарчук (голова), М.В. Лозинський (заст. голови), Р.М. Шуст (заст. голови), В.М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 448.

17. Кахнич В. Юридична наука і освіта у Львівському університеті (1661-1939): монографія / Володимир Кахнич. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – С. 214-215.

18. Притула Я. Університет Яна Казимира у Львові (1918–1939) / Ярослав Притула, Роман Тарнавський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. Т. I: А–К / видав. рада: І.О. Вакарчук (голова), М.В. Лозинський (заст. голови), Р.М. Шуст (заст. голови), В.М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 54.

19. Андрусяк Т. Вергановський Володимир Йосипович / Т. Андрусяк, Н. Васьків // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. Т. I: А–К / видав. рада: І.О. Вакарчук (голова), М.В. Лозинський (заст. голови), Р.М. Шуст (заст. голови), В.М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 279.

20. Redzik A. Roman Longchamps de Brier (1883-1941) / A. Redzik // Kwartalnik Prawa Prywatnego. – 2006. – Z. 1. – S. 16.

21. Кахнич В. Юридична наука і освіта у Львівському університеті (1661-1939): монографія / Володимир Кахнич. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – С.217.

22. Редзик А. Косінський (Kosiński) Тадеуш / А. Редзик // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. Т. I: А–К / видав. рада: І.О. Вакарчук (голова), М.В. Лозинський (заст. голови), Р.М. Шуст (заст. голови), В.М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 652.

23. Там само. 2011. – С. 652.

24. Кахнич В. Юридична наука і освіта у Львівському університеті (1661-1939): монографія / Володимир Кахнич. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – С. 223.

25. Редзик А. Аллерганд (Allerhand) Йоахим Герман / А. Редзик // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. Т. I: А–К / видав. рада: І.О. Вакарчук (голова), М.В. Лозинський (заст. голови), Р.М. Шуст (заст. голови), В.М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 133.

26. Редзик А. Валігурський (Waligórski) Мар'ян Теодор / А. Редзик // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. Т. I: А–К / видав. рада: І.О. Вакарчук (голова), М.В. Лозинський (заст. голови), Р.М. Шуст (заст. голови), В.М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 264.

27. Кахнич В. Юридична наука і освіта у Львівському університеті (1661-1939): монографія / Володимир Кахнич. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – С. 226.

28. Редзик А. Дем'яновський (Demianowski) Роман / А. Редзик // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. Т. I: А–К / видав. рада: І.О. Вакарчук (голова), М.В. Лозинський (заст. голови), Р.М. Шуст (заст. голови), В.М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 432.

Бойко И., Коссак В., Кахнич В. Место и роль кафедры гражданского права и процесса в структуре юридического факультета Львовского университета: история и современность. В статье определены место и роль кафедры гражданского права и процесса в структуре юридического факультета Львовского университета, проанализированы этапы ее становления и развития. Значительное внимание уделяется характеристике развития научной цивилистической школы, научной деятельности выдающихся ученых-цивилистов юридического факультета Львовского университета в области гражданского права и процесса. В последние десятилетия основные направления цивилистических исследований учеными кафедры определены с учетом становления правового государства и гражданского общества, а также перехода к рыночной экономике. Сформировались новые школы международного частного права и инвестиционного права, корпоративного права. На основе традиций цивилистики Львовского университета развились направления научных исследований в области права собственности, договорных отношений. Учеными кафедры осуществлен значительный вклад в становление семейного права как

самостоятельной отрасли права Украины. По результатам научных исследований действующего законодательства учеными кафедры гражданского права и процесса подготовлены научно-практические комментарии к Гражданскому, Хозяйственному и Гражданскому процессуальному кодексам Украины.

Ключевые слова: кафедра, юридический факультет, университет, гражданское право, гражданский процесс.

Boyko I., Kossak V., Kahnych V. Place and Role of the Department of Civil Law and Proceedings in the Structure of the Faculty of Law at Lviv University: History and Modern Times. The article defines the place and role of the Department of Civil Law and Proceedings in the structure of the Faculty of Law of Lviv University, analyzes the stages of its formation and development. In the focus of attention are the characteristic features of the scientific civilian school development, the scientific activities of the distinguished scientists-civilists of the Faculty of Law at the University of Lviv. The emphasis is laid on the researches in the domain of Civil law and proceedings, the stages of its development. In recent decades, the main areas of the civilization studies have been deepened, taking into account the establishment of a rule-based legal state and civil society in Ukraine and transition to market economy. New schools of international private law and investment law, corporate law have been formed. Based on the traditions of civil law studies, Lviv University has expanded the research scope in the field of property rights, contractual relations. The scholars of the department made a significant contribution to the establishment of family law as an independent branch of law in Ukraine. In terms of the latest scientific studies of the current legislation, scholars of the Department of Civil Law and Proceedings prepared scientific and practical comments on the Civil, Commercial and Civil Procedural Codes of Ukraine.

Key words: department, Faculty of Law, University, civil law, civil proceedings.

УДК 340. 123(092)

В. Греченко, О. Ярмиш

Початки досліджень історії права Київської Русі на українських землях у 1810-х рр.

У статті аналізується перша публікація з історії Давньої Русі, видана у Харкові у 1811-1812 рр., де також уперше на українських землях розглядалися деякі аспекти історії права доби Київської Русі. Розглядається та оцінюється науково-педагогічна діяльність професора історії Харківського університету Г.П. Успенського, який був автором цієї публікації. Його праця не була чисто історико-правовою. Вона містила не тільки елементи історико-правових досліджень, але це був певний етап у розвитку вітчизняної науки історії права.

Ключові слова: Україна, Харківський університет, історія права, Київська Русь, Руська Правда, Г.П. Успенський.

Постановка проблеми. Виникнення та генеза на українських землях науки «Історія права» на початку ХІХ ст. нерозривно було пов'язане зі становлення на цьому терені університетів і розвитком у них юридичної освіти. Рушійною силою обох цих процесів була університетська професура. Серед перших викладачів історії в Харківському університеті слід відзначити Г.П. Успенського, навчально-наукова діяльність якого в багатьох сенсах була новаторською. Його книги дають уявлення про рівень викладання загальної історії та історії права в той час та про наукові погляди у сфері цих наук.

Стан наукової розробки проблеми. Нам не вдалося знайти жодної публікації, в якій би розкривалися питання про зародження історико-правової науки у Харкові на початку ХІХ ст. та внесок Г.П. Успенського у цей процес. Є лише біографічні довідки про Г.П. Успенського в енциклопедичних словниках та довідниках. Тому своє завдання ми вбачаємо в дослідженні початків досліджень історії права в Харкові на початку ХІХ ст. та наукової спадщини Г.П. Успенського, з цього питання.